

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 81'373.612'373

*Людмила Приблуда
(Київ, Україна)*

*Світлана Єроніна
(Житомир, Україна)*

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У роботі досліджено лінгвістичний аспект метафори як засобу вторинної номінації. Схарактеризовано підходи до витлумачення метафори, її основні мовні властивості. Доведено, що метафора є номінативною одиницею, яка породжує нові відтінки значення, створює неповторні, яскраві образи, надає зображуваному експресивної оцінки. Основним принципом створення метафори є порівняння.

Ключові слова: вторинна номінація, метафора, образність, порівняння, художнє мовлення, ідіостиль письменника.

The linguistic aspect of metaphor as a means of secondary nomination is investigated in the work. Approaches to the interpretation of metaphor, its main properties are characterized. It is proved that metaphor is a nominative unit that generates new shades of meaning, creates unique, vivid images, gives the portrayed an expressive assessment. The main principle of creating a metaphor is comparison.

Key words: secondary nomination, metaphor, imagery, comparison, artistic speech, idiosyncrasy of the writer.

Метафора завжди перебувала в колі наукових зацікавлень багатьох як українських, так і закордонних мовознавців, зокрема Н. Арутюнової, В. Вовк, В. Гака, Х. Дацишин, О. Глазунової, С. Єрмоленко, Т. Єщенко, М. Жиліної, К. Жоля, Ю. Кравцової, Т. Куна, Е. МакКормака, О. Потебні, Л. Пустовіт, П. Рікера, О. Тараненка, О. Хорошун та ін. У сучасній українській лінгвістиці

переважає погляд на метафору як на художній засіб, адже її насамперед аналізують на матеріалі художнього мовлення. Про це свідчить наявність великої кількості новітніх дисертаційних праць, зокрема Н. Варич, Т. Єщенко, Т. Кіс, Л. Кравець, Т. Матвєєвої, Л. Приблуди, О. Тищенко та ін., які досліджували функціонування метафоричних номінацій на матеріалі художніх творів різних періодів.

Як засіб вторинної номінації метафора є складним багатоаспектним лінгвістичним явищем. Вона належить до найдавніших стилістичних понять та стала об'єктом наукових пошуків ще в античності. Так, античні теоретики Аристотель, Деметрій, Цицерон наголошували на тому, що в художньому мовленні метафора є одним з основних компонентів мовотворчості автора, який впливає на формування його індивідуального стилю. Метафора, на їхню думку, є показником творчої майстерності письменника, оскільки вона є не лише засобом вираження, а й постає як важливе знаряддя мислення, дає змогу зробити думку автора для читача більш доступною та зрозумілою. Метафора, в сукупності з іншими образними засобами, на думку Л. Пустовіт, сприяє розрізненню як функціональних, так і індивідуальних стилів мови, нерідко саме метафора робить стиль автора самобутнім, оригінальним [10].

Учення про метафору розпочалося з ґрунтовної праці старогрецького філософа Аристотеля «Поетика». Він тлумачить метафору як вид особливого тропа, спосіб переосмислення значення слова на основі подібності. Учений наголошував на тому, що метафора репрезентує перенесення імені з об'єкта, позначеного цим іменем, на деякий інший об'єкт. Це не лише один із засобів прикрашання мови, а й особливість образного мислення людини, вона надає художній мові виразності, краси, чарівності [1, с. 154]. На думку Деметрія, метафорами необхідно послуговуватися, адже вони «найбільше роблять мовлення приємним і величавим» [1, с. 123].

Метафора є одиницею вторинної номінації, в основі якої лежить схожість предметів, явищ у широкому розумінні. Воно пов'язане з їх зіставленням і порівнянням, а нове значення мовної одиниці стає результатом асоціативних

зв'язків [5, с. 78]. Метафоризація інтенсифікується в тих прошарках лексики, які є найбільш важливими та актуальними в конкретний період [5, с. 77].

О. Німенко підкреслює, що називаючи предмет чи явище навколишньої дійсності, метафора дає йому експресивну, емоційну, оцінну характеристику. Метафоричне перенесення може відбуватися на основі однієї чи декількох ознак, які входять до семантичної або смислової структури вихідного слова і є релевантними для процесу метафоризації. Ознаки подібності між двома явищами дійсності можуть мати різний характер [6, с. 55]. Дослідниця зазначає: «Основними властивостями метафори є її семантична двоплановість, образність, антропометричність. Семантична двоплановість формується завдяки участі двох денотатів у процесі метафоризації і розуміється як віднесеність лексичного значення метафоричного найменування до лексичних значень двох об'єктів. Цей термін відображає наявність у семантиці метафори двох планів – плану, пов'язаного з денотативним змістом слова, з його номінативним значенням, та плану, пов'язаного з асоціативно представленою мотивуючою ознакою. Образність метафори – це її здатність через словесний образ представити фрагмент позамовної дійсності. Вона пов'язана з особливим способом передачі змісту, коли предметно-понятійний план значення виражається в слові через призму асоціативно-образного плану його значення: уявлення про об'єкт, що називається, інтерпретується на основі уявлень про об'єкти, які уподібнюються до позначуваного. В основі образності лежать асоціативні зв'язки між предметами та їх властивостями за схожістю, тому образ є змістовно неоднозначним, що дає змогу по-різному інтерпретувати й осмислювати його. Антропоцентризм метафори визначається участю людини у творенні та інтерпретації метафори. Утворюючи метафору, вона обирає слово як основу метафори й відповідні ознаки на основі власного досвіду, наявної системи уявлень та асоціацій» [6, с. 55–56].

У найузагальненішому вигляді визначення поняття метафори можна сформулювати так: метафора – переносне значення слова, будь-яке вживання слів у непрямому значенні. Якщо сформулювати більш образно, то метафора –

це діалог смислів, у результаті якого народжується новий сенс. Основний принцип створення метафори – порівняння, але не звичайне, а аналогія, тобто порівняння об'єктів, принципово не схожих, різнопланових. Образність і емоційна забарвленість метафори настільки глибокі, що її часто використовують для впливу на свідомість та підсвідомість людини [4, с. 58].

Характеризуючи образність як важливу ознаку метафори, Л. Пустовіт зазначає: «Процес образного мислення безперервно розвивається. Народжуються нові асоціації, порівняння, виникають нові поняття в мові, а це вносить зміни і в художні засоби. Метафоризація в мові – властивість людського мислення. Вона невичерпна, бо зближення явищ, предметів, дій і властивостей – безперервний мовний процес. Мовна структура метафоричного образу також не є статичною. Її слід розглядати конкретно в кожному стилі. Заглиблення в таємниці словесної структури метафор означає пізнання таємниць художньої майстерності. Метафора не лише засіб образності, а й засіб осмислення навколишнього світу» [10].

У тлумаченні сутності метафори як засобу вторинної номінації в сучасній українській лінгвістиці сформувалося кілька основних підходів. Перший підхід визначає метафору як лексикологічне явище. Так, прихильники цього підходу вважають, що метафора реалізується в структурі лексичного значення слова як мовної одиниці. Зазначений підхід передбачає виявлення, класифікацію мовних якостей метафори. Тлумачення і розуміння метафори ґрунтується на визначенні семантичного процесу, коли форму мовної одиниці або оформлення мовної категорії переносять з одного об'єкта позначення на інший на основі подібності між цими об'єктами, та похідного значення мовної одиниці, утвореного на основі названого семантичного процесу. У межах цього підходу Е. Ортоні зосереджує увагу на тому, що порівняння є психологічним процесом, а метафора – типом застосування мови [8, с. 222]. А. Річардс пропонує розмежовувати метафори, в основі яких лежать пряма схожість між двома об'єктами, і метафори, що ґрунтуються на основі загального ставлення, яке відчуваємо до обох об'єктів. Таке розмежування не кінцеве. Загальною характеристикою обох об'єктів, на

думку мовознавця, є те, що вони нам подобаються, хоча водночас ми можемо легко погодитися, що між ними немає ніякої подібності [11, с. 60].

На думку прибічників другого підходу, метафора є логічною операцією, що передбачає перенесення слова-поняття з однієї групи на іншу. Логічний підхід нівелює ту різницю, яка розмежовує метафори мови й метафори стилю. Н. Арутюнова зазначає, що вона вчить дублювати ознаки з предмета, перетворюючи світ предмета у світ смислів [2, с. 18–19]. На думку дослідниці, метафора – це засіб створення лексики «невидимого світу», що відображає внутрішнє життя людини. Н. Арутюнова підкреслює, що під час вираження емоцій виникає узагальнений образ почуттів, який виявляється в наборі суперечних один одному з погляду логіки предметного світу предикатів і створюється підпорядкований особливій логіці світ душі [2, с. 10].

Третій, когнітивний підхід, прихильниками якого були В. Гак, Дж. Лакоффа і М. Джонсон, Е. МакКормак, П. Рікер, Т. Кун, став у лінгвістиці панівним. Цей підхід трактує метафору як засіб концептуалізації навколишньої дійсності. Так, на думку О. Хорошун, когнітивні дослідження механізмів метафоричної концептуалізації спричинені зміною статичного погляду на світ як жорстко детермінованої системи складових, розглядом світобудови як динамічної системи, що розгортається навколо людини [13].

У 1980 р. побачила світ праця Дж. Лакоффа і М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо». Ця подія для лінгвістичних наукових студій стала знаковою. У ній мовознавці критикують класичні погляди на поняття метафори й доводять, що вона лежить в основі людського мислення та повсякденного спілкування. У цьому дослідженні метафоричні найменування представлені як концепти, крізь призму яких людина сприймає довкілля [14]. Відкриття Дж. Лакоффа та М. Джонсона започаткувало нову еру в історії вивчення цього засобу вторинної номінації, адже її стали розглядати як глибинні концепти людської свідомості, що визначають сприйняття людиною навколишнього світу.

Отже, метафора – це явище, що викликає різноманітні дискусії протягом усієї історії мовознавчої науки. Вона є найголовнішим джерелом образності

художнього світу письменника як творця художньої дійсності й репрезентує незвичайне осмислення семантики слова як лексичної одиниці. Метафорична система мовних засобів – надзвичайно багатогранне явище. Воно органічно вплітається в індивідуально-художнє мислення автора, розкриваючи особливості його світосприйняття, творчу індивідуальність. Властивість метафоризуватися є важливою якістю слова, оскільки саме з метафоризацією часто пов'язані такі його якості, як багатство, гнучкість, краса та колорит.

Метафора виникає в мові в тому випадку, коли певна реалія породжує якісь асоціації суб'єкта пізнання. Процес виникнення нового знання супроводжується порівнянням, проведенням аналогій між об'єктами, що порівнюються, на концептуальному рівні, адже цей процес закладений у саму природу мисленнєвих операцій людини. Тому метафора як засіб вторинної номінації становить собою складне та багатогранне явище, адже являє собою інноваційні знання про світ через застосування наявних у мові ресурсів, відображаючи змінну багатообразну пізнавальну діяльність людини. Крім того, вона є повсякденним явищем, що ввійшло практично в усі сфери життя. Отже, метафора – вторинна номінативна одиниця, що породжує нові відтінки значення, створює нові поняття та колоритні образи, надає зображуваному емоційно-оцінного значення. Її широкі функціональні характеристики мають потужний прагматичний вплив на адресата повідомлення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель и античная литература / АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького / отв. ред. М. Л. Гаспаров. Москва : Наука, 1978. 230 с.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры : сборник / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. Москва : Прогресс, 1990. С. 5–32.
3. Деметрий. О стиле. Античные риторика. Москва : Изд-во Московского гос. ун-та, 1978. 350 с.
4. Колесникова Я. Метафоризація ключових слів у романі Уласа Самчука «Марія». URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6009/1/57-61> (дата звернення: 18.04.2022 р.).

5. Кузнецова І. В., Скірта А. А. Метафора як засіб утворення англомовних юридичних термінів під час вторинної номінації // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 40. Том 2. Сер.: *Філологія*. С. 76–80.

6. Німенко О. А. Метафора у лінгвістичному аспекті. URL: https://core.ac.uk/display/47224116?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1 (дата звернення: 15.04.2022 р.).

7. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры. Теория метафоры : сборник / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. Москва : Прогресс, 1990. С. 68–81.

8. Ортони Э. Роль сходства в уподоблении и метафоре. Теория метафоры : сборник / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. Москва : Прогресс, 1990. С. 219–235.

9. Приблуда Л. М. Структура та стилістичні функції вторинних номінацій в українській художній прозі початку ХХІ століття: дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2018. 218 с.

10. Пустовіт Л. Засоби вираження метафори. URL: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine11-3> (дата звернення: 15.04.2022 р.).

11. Ричардс А. Філософія риторики. Теория метафоры : сборник / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. Москва : Прогресс, 1990. С. 44–67.

12. Хахалова С. А. Метафора в аспектах языка, мышления и культуры. Иркутск : ИГЛУ, 2011. 292 с.

13. Хорошун О. О. Концептуальна метафора: актуальні засади дослідження. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/6387> (дата звернення: 15.04.2022 р.)

14. Цицерон М. Т. Три трактата об ораторском искусстве / пер. с лат. Ф. А. Петровский. Москва : Наука, 1972. 453 с.

15. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.